

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Bc. Martina Picmausová

**Chápání rodiny jako životní hodnoty
u adolescentů**

Olomouc 2012

vedoucí práce: Mgr. Tomáš Kadlec

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 1. 4. 2012

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Tomáši Kadlecovi za jeho podněty a rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytoval při jejím zpracování.

Obsah

Úvod	5
1 Vymezení pojmu rodina a jeho vývoj.....	6
2 Charakteristiky postmoderní rodiny.....	9
2.1 Charakter partnerského soužití.....	9
2.2 Změna role muže a ženy v rodině	11
2.3 Předávání norem a hodnot v rámci rodiny	13
3 Charakteristiky současné české rodiny	16
4 Mravní hodnoty a morální vývoj člověka	19
4.1 Mravní hodnoty	19
4.2 Mravní vývoj jedince a jeho sociální zrání	19
4.2.1 Sociální zrání	19
4.2.2 Proces osvojování hodnot.....	20
4.2.3 Vytváření vlastní identity	20
5 Formování hodnotové orientace v adolescenci.....	22
5.1 Základní rysy období dospívání	22
5.2 Předávání hodnot v rodině.....	23
5.3 Vliv vrstevníků na utváření hodnotové orientace v adolescenci.....	23
5.3.1 Vliv subkultury mládeže.....	23
5.3.2 Vliv vrstevnické skupiny	24
5.4 Ovlivňování hodnotové orientace adolescentů médii	25
6 Rodina a manželství v hodnotové orientaci českých středoškoláků.....	28
6.1 Postavení rodiny v hodnotové orientaci českých středoškoláků.....	28
6.1.1 Hodnota rodiny ve výzkumech hodnotové orientace	28
6.1.2 Hodnota rodiny ve výzkumech životních cílů a plánů	31
6.2 Manželství jako rodinná hodnota očima českých středoškoláků	32
6.2.1 Chápání důležitosti manželství.....	32
6.2.2 Manželství a nesezdané soužití v hodnotové orientaci.....	33
Závěr	36
Seznam použité literatury a on-line zdrojů	38

Úvod

Téma morální orientace a hodnot je v poslední době velmi aktuální, zejména v souvislosti s rychle se měnící společenskou situací. To se týká také hodnoty rodiny, tak jak je současnou společností vnímána. Postavení rodiny jako hodnoty, nebo jinak řečeno základní společenské instituce, základní jednotky státu, stejně tak i všeobecné pojmání jejích funkcí, se v naší společnosti rychle mění. V českém prostředí je tato změna patrná zejména po otevření hranice na západ díky sametové revoluci, která vyvolala výrazný obrat nejen v oblasti politické a společenské, ale i hodnotové.

Právě tento fakt je významný pro utváření hodnotové orientace současné dospívající mládeže. Ta vychází z podmínek nastavených společností, ve které mládež žije, které se snaží porozumět a v rámci ní si utváří svůj pohled na svět. Právě proto, že se jedná o generaci na prahu dospělosti, které bude po jejím dosažení patřit k té nejdůležitější skupině, která bude ovlivňovat směřování a podobu naší společnosti a instituce rodiny, je její pohled na tato témata velmi důležitý. Postojem středoškoláků k rodině jako hodnotě se zabývá právě tato bakalářská práce.

Primárním cílem práce je na základě shrnutí výsledků sociologických a psychologických výzkumů ukázat místo rodiny a instituce manželství jako životních hodnot v hodnotové orientaci českých středoškoláků. Tomu se věnuje poslední část práce, které porovnává výsledky výzkumů českých sociologů a psychologů ohledně rodiny a hodnot mládeže. Sleduje zejména místo rodiny v hodnotové orientaci českých středoškoláků, postavení rodiny v rámci jejich životních cílů a chápání důležitosti jejich současné rodiny. Kromě toho se zabývá změnami ve vnímání důležitosti instituce manželství pro život, ke kterým v poslední době dochází nejen ve všeobecném povědomí společnosti, ale i v představách dospívajících. Shrnuje výsledky výzkumů, které se zabývají právě důležitostí instituce manželství, ale také jeho srovnáním s životní formou nesezdaných soužití.

Sekundárním cílem práce je nejprve definovat související pojmy jako je rodina a její proměny v současném světě, hodnoty, způsob jejich zvnitřňování a vytváření vlastní hodnotové identity dospívajících, adolescence, dozrávání osobnosti a vlivy, které na ni působí. V práci jsou podrobněji rozebírány zejména vlivy jako působení rodiny, vrstevnické skupiny a médií. Tato témata jsou rozebírána v první části práce.

1 Vymezení pojmu rodina a jeho vývoj

Pojem rodina dnes chápeme podobně jako A. Giddens, který ji definuje jako „*skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí.*“¹ Současná rodina v západní společnosti se tradičně vyznačuje i dalšími vlastnostmi, jako jsou monogamní partnerství muže a ženy, jejichž svazek vychází z romantické lásky, která bývá zpravidla potvrzena institucí manželství. Rodina je obvykle patrilinéární, tedy děti dědí jméno po otci, dále mívá nukleární a neolokální charakter.

Jelikož je tato podoba rodiny teprve nedávným vynálezem, ke kterému společnost dospěla postupným vývojem, může více nebo méně rychle zase zmizet. Této hypotéze mohou nasvědčovat množící se nesezdaná soužití a nově vznikající formy rodinných svazků. Rodina jako taková je totiž podle P. Bourdieua² plodem sociální konstrukce, kterou si celé generace předávají v procesu socializace jako cosi samozřejmého, učíme se žít ve světě, který je rozčleněný na rodiny a díky tomu chápeme rodinu jako cosi přirozeného a nutného v té podobě, jak ji známe ze zkušenosti.

Podle O. Matouška³ existují pro společnosti naší doby a geografické oblasti určité typické trendy týkající se rodin. Demografové je poprvé zaznamenali ve třicátých letech dvacátého století a později v šedesátých letech se ještě zvýraznily. Téměř všechny tyto trendy ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými. Jedná se konkrétně o tendence odkládat uzavření sňatku a narození prvního dítěte na pozdější dobu, případně na neurčito. To zřejmě souvisí s dalším frekventovaným trendem, kterým je tendence zakládat rodinu neformálně, tedy bez legálního sňatku. Uvádí se, že taková soužití jsou spokojenější než manželství, ale v čase méně stabilní.

Dalším typickým znakem postmoderní rodinné situace je zvyšování rozvodovosti a tím i nárůst neúplných rodin s jedním rodičem, rodin složených nebo obnovených. Tento trend nemusí být nutně způsobem jen rozvodovostí, ale také výše zmíněnou tendencí k existenci nesezdaných soužití, zároveň poklesem ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a nárůst počtu mimomanželských porodů. S tím souvisí také tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec. Typickými znaky postmoderní rodiny je také

¹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. s. 156.

² BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. s. 94-103.

³ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON. 2003, s. 35.

prodlužování doby, po kterou žijí rodiče a děti společně a nárůst námezdní práce žen, zejména matek, a následně i zvyšování počtu dvojic, kde jsou oba partneři zaměstnání.⁴

I když se z výše uvedených údajů může zdát, že je model moderní nukleární rodiny na ústupu, nelze tvrdit, že by někdy vymizel docela. Podle U. Becka⁵ je spíše jednou z mnoha možností životního způsobu, širokého spektra rodinných i nerodinných forem života jako jsou svobodný stav, předmanželské a manželské soužití, život v komunitách, různé formy rodičovství po jednom či dvou rozvodech apod. Tyto možnosti mohou být integrovány i do jedné celkové biografie člověka, a právě to můžeme chápat jako typický znak postmoderního rodinného chování.

Změny v polovině dvacátého století však nebyly zdaleka prvním krokem k proměně charakteru rodiny. Důležitým mezníkem pro vývoj populačního chování v evropských zemích směrem ke vzniku fenoménu postmoderní rodiny byl již konec 19. století⁶, tedy doba industriální, kdy manželé opustili model rodiny s mnoha dětmi a přešli k regulované reprodukci, jejímž ideálem a současně častým výsledkem byly dvě děti v rodině. Možnost regulovat plodnost pomocí antikoncepčních metod nebyla jedinou příčinou změn, ke kterým v té době v rámci rodinného chování došlo. Novověká industrializace tehdy přenesla pracovní místo z rodiny do továrny a soustředila obyvatele do měst, v zemědělství došlo k slučování rodinných farem a vzniklé velkostatky koncentrovaly rovněž větší množství pracovníků. V důsledku válečných událostí na počátku dvacátého století došlo ke zvýšení poptávky po pracovní síle⁷, proto začaly v průmyslu často pracovat ženy, někde i děti.

Zaměstnanost žen způsobila velké změny v rodině. Model tradiční rodiny byl nadále neudržitelný, emancipace žen byla jediným možným řešením. Pro její podporu vznikaly po celém vyspělém světě mnohé spolky a organizace, které emancipační hnutí žen podporovaly. Bylo třeba zahájit změnu v rozdělování domácích povinností mezi jednotlivé členy rodiny. Model muže živitele a ženy hospodyně nemohl dále fungovat.⁸

H. Grecmanová v souvislosti s proměnami rodiny rozlišuje čtyři tradiční funkce rodiny, které nazývá biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a výchovná.⁹ Toto členění se objevuje i u jiných tradičně smýšlejících autorů. Například B. Kraus, V. Polášková et al. dělí funkce rodiny na *biologicko-reprodukční*, která je nazvána

⁴ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. s. 87.

⁵ BECK, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004. s. 195.

⁶ RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. s. 27.

⁷ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. s. 320.

⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. s. 34-41.

⁹ GRECMANOVÁ, Helena. Rodina a rodinná výchova. In GRECMANOVÁ, Helena. et al. *Obecná pedagogika II*. Olomouc: HANEX, 2003. s. 11-19.

i definována obdobně jako u Grecmanové, *sociálně-ekonomickou*, která odpovídá funkci ekonomicko-zabezpečovací, *socializačně-výchovnou*, která má shodný obsah jako funkce výchovná, a *citovou*, která odpovídá funkci emocionální.¹⁰ Jedná se o tradiční funkce, které měla rodina plnit. Ty se však v rámci postmoderní rodiny poněkud proměňují.

Postupně dochází k předávání dřívějších odpovědností a funkcí rodiny na stát. V souvislosti s výše zmíněnou nestabilitou manželství, potažmo i partnerství celkově a se zvýšenou emancipací a zaměstnaností žen dochází k posunu vlivu rodiny na výchovu a hodnotové směřování dětí. Obdobné důsledky má také slábnoucí vazba mezi partnerstvím a rodičovstvím. Je přitom prokázáno, že děti vychovávané v nestabilní rodině, případně v rodině pouze s jedním rodičem, mají horší výsledky ve škole, více zdravotních a psychických problémů, více střetů se zákonem než děti, které vyrůstají s oběma rodiči.¹¹ Na tom se ukazuje, že stát nemůže suplovat rodinu dokonale, může nanejvýš přebírat některé její fragmentární funkce.

¹⁰ KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra. et al. *Člověk-prostředí-výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 79-83.

¹¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. s. 37.

2 Charakteristiky postmoderní rodiny

Rodina jako instituce prošla za dobu své existence vývojem s celou řadou proměn. Současné stádium, ve kterém se v západní společnosti nachází, nazýváme postmoderní rodinou. Tato rodina se vyznačuje celou řadou charakteristik, které shrnujeme v následujících podkapitolách.

2.1 Charakter partnerského soužití

K proměně charakteru partnerství dochází v souvislosti s proměnou vztahu mezi mužem a ženou. Dá se říct, že trvalé partnerství, zejména je-li potvrzeno institucí manželství, přispívá k zachování diference v postavení muže a ženy ve společnosti, která i když se její pouta v tomto ohledu uvolňují, stále působí jako prostor pro uplatňování legitimní sexuality a základní prostředek předávání majetku. V této souvislosti ženám vždy příslušela péče o sociální kapitál, tedy vytváření domova a péče o příbuzenské vazby rodiny, mužům obstarávání kapitálu ekonomického, který se vždy považoval za primární. Protože domácí práce nemá peněžní ekvivalent, snižuje ji to dokonce i v očích ženy samotné. Tento konstrukt však zůstává zachován i do současnosti, kdy se mnohé ženy marně snaží o jeho změnu.¹²

Co se však zcela jistě mění, je vnitřní charakter manželství jako instituce. Ve 20. století již není založena na zosobněných vztazích páru v lokální komunitě a příbuzenských sítích. Díky tomu, že tradiční normativní kodexy přestávají platit, vyžadují vztahy vytvoření důvěry na osobní úrovni.¹³ To znamená, že by na jejich utváření zúčastněné strany měly pracovat. Přejít k moderním formám erotických vztahů se obecně spojuje s utvářením étosu romantické lásky a osobní důvěry. Erotické vztahy jsou cestou vzájemného postupného objevování, na níž je proces seberealizace milujícího součástí zkušenosti stejně jako narůstající intimita vztahu k milované osobě.

Základ instituci manželství v této podobě, jak ji známe dnes, dalo poprvé křesťanství, když tento vztah muže a ženy definovalo jako lásku. Celé pojetí rodinných vztahů je od té doby postaveno na vzájemné lásce mezi manžely.¹⁴ Od doby této definice však uplynulo dva tisíce let a kvalita a systém vzájemných očekávání mezi manžely se postupně změnilo. Na počátku byla tato láska chápána asymetricky, přesněji patriarchálně. Muž projevoval ženě svou lásku,

¹² BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. s. 87-92.

¹³ GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: SLON, 2010. s. 103-134.

¹⁴ MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990. s. 64-65.

žena byla svému muži povinna úctou, avšak i v této podobě to byl, vzhledem k dřívějšímu stavu, značný pokrok kupředu. Muž má od té doby odpovědnost za duševní blaho své ženy, tato odpovědnost za štěstí partnera je pevnou součástí manželství dodnes. Základním vkladem křesťanské éry do praktické podoby instituce manželství je tedy odstranění egoistického hédonismu.

V další fázi vývoje se postupně odstranil zásadní vliv rodičů a rodiny snoubenců na výběr partnera.¹⁵ Když má být manželství založeno na lásce, nemůže se už uzavírat za účelem zisku, ani domlouvat mezi dvěma rodinami, které se snaží chránit co nejlépe svůj majetek. Přesto lidé i dnes při výběru partnera sledují jeho společenskou a kulturní hodnotu. Většina sňatků je v tomto ohledu homogamní. Základní vlastností manželství byla dříve jeho stálost a nezrušitelnost. Tuto charakteristiku pozdější instituce manželství ztrácí nejen díky možnosti rozvodu, ale celkově díky postojům společnosti. Význam a důležitost přesvědčení, že jedním z hlavních cílů manželství je jeho stálost a dlouhé trvání, se i v současnosti stále snižuje.

Změny, ke kterým v současnosti v rámci manželství dochází, souhrnně definuje I. Možný. Instituce manželství postupně přechází od naprosto trvalého závazku ke vztahu otevřenému nové volbě, od úplné vzájemné odevzdanosti k vzájemnému respektu a plné nezávislosti, od sebeobětování pro vztah k seberealizaci skrze vztah, od přísné libiduální zdrženlivosti ke spontánní libiduální seberealizaci.¹⁶ V úrovni těchto posunů se od sebe jednotlivé rodiny velmi liší, liší se představy o manželské lásce i stavu její realizace. Rozdílly jsou mezi generacemi, městem a venkovem, mezi dělníky a vzdělanci apod.

Charakter partnerského soužití se bude proměňovat i do budoucna, zejména po stránce množství jeho možných variant. Vzhledem k rychle se měnícím společenským podmínkám a požadavkům na mobilitu pracovní síly přestává tradiční model manželského soužití dostačovat požadavkům lidí. Kromě homosexuálních domácností, jejichž počet se bude pravděpodobně ještě zvyšovat, se vytvářejí nové formy soužití, které budou těmto potřebám snad lépe vyhovovat. Vznikají komuny více dospělých lidí společně vychovávajících své děti, stoupá počet rodičů samoživitelů, teoreticky se nedá výhledově vyloučit ani legální rozšíření polygamie. V úvahu bude přicházet také instituce profesionálních rodičů, která by manželství a rodinu zbavila další její tradiční funkce, kterou dosud má. Všechny tyto formy jsou však tak odlišné od silně zakořeněné představy tradičního manželství, že se k nim budou přiklánět pravděpodobně pouze menšiny. Většinovým modelem se zřejmě stane dočasné partnerství či manželství, které bude v případě partnerských rozepří ukončeno. Dojde k rozvodu a oba

¹⁵ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. s. 62-63.

¹⁶ MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990. s. 85-86.

partneři si budou hledat další manželství, ve kterém se budou jejich potřeby lépe uspokojovat. Tato sériová manželství budou nejpravděpodobněji nejčastějším modelem postmoderní společnosti.¹⁷ Trend strmě stoupající rozvodovosti je sociology a demografy sledován již delší dobu. Na základě svých pozorování v devadesátých letech A. Giddens odhadoval, že 60% manželství, která byla uzavírána v té době, skončí rozvodem do deseti let, tedy do přelomu tisíciletí.¹⁸

2.2 Změna role muže a ženy v rodině

Změna rodinných rolí muže a ženy byla způsobena zejména aktivním vstupem žen na trh práce. Jak již bylo řečeno výše, projevy následných společenských a rodinných změn byly pak demografy zaznamenány ve třicátých letech a následně v době šedesátých let akcelerovaly zejména s rozvojem ženského hnutí za emancipaci. V důsledku těchto změn se stala domácí práce pro ženu přítěží. Nejen že ji časově a fyzicky zatěžovala, zároveň totiž neměla totiž na trhu práce žádnou hodnotu a izolovala ženu od společenského dění.¹⁹

Díky vstupu žen na trh práce přestal být muž jediným živitelem rodiny a jeho prestiž v rodině začala klesat. Zatímco role muže a ženy se ve veřejné sféře vyrovnávají, v domácnosti je jejich postavení i přes silné emancipační snahy stále problematické.²⁰ Muži stále nejsou podle O. Matouška příliš ochotni zastávat nutné práce kolem dětí a domácnosti, a kromě toho si díky přežívajícím tradicím a předsudkům leccos nárokují. Tento fenomén je pravděpodobně zřetelně viditelný až v poslední době. Autoři starší literatury jej totiž nevidí tak jednoznačně. Například A. Giddens píše, že i přes všechny uvedené fenomény zůstává zaměstnanost vdaných žen převážně nižší, než je to u mužů, a že růst počtu zaměstnaných žen neznamená, že by vytlačovaly muže z jejich zaměstnání, ale vyplývá z růstu celkového počtu pracovních míst.²¹ Je však třeba zmínit, že jeho práce je v originále o více než deset let starší než práce Matouškova. Na druhou stranu O. Matoušek vychází z české situace, které se tyto fenomény začaly bezprostředně týkat až po sametové revoluci, zatímco v Anglii, o jejímž prostředí referuje A. Giddens, se začaly plně rozvíjet mnohem dříve.

Každopádně, emancipovaná žena je mnohem méně než ženy v minulých stoletích ochotna přetrvávající nároky svého muže plnit. Žena je dnes nejen schopna se sama živit, sama vychovávat dítě, má dokonce možnost sama, pouze s asistencí zdravotníků, otěhotnět. Úloha

¹⁷ TOFFLER, Alvin. *Šok z budoucnosti*. Praha: Práce, 1992. (originál 1970) s. 118-128.

¹⁸ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 181.

¹⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. s. 34.

²⁰ Tamtéž, s. 37.

²¹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. s. 320.

muže v západní společnosti je stále nejasnější, mužovo postavení v rodině je čím dál nejistější. Kromě toho v důsledku veřejné diskuse těchto témat došlo k tomu, že partneri kladou na druhé pohlaví stále větší nároky, touží po ideálu, což rodiny činí ještě méně stabilní a funkční. Řešením tohoto problému by mohlo být vytvoření tzv. „čistého vztahu“ založeného na intimitě, jak o něm hovoří A. Giddens. Jde sice o ideální představu, kterou by bylo možné v praxi jen obtížně aplikovat, ale je podnětné mít onen ideál před očima. Základem „čistého vztahu“ je opravdová emocionální komunikace, která závisí na aktivní důvěře a otevírání se druhému, protože otevřenost je základní podmínkou intimity. Čistý vztah je dále implicitně demokratický, kde každá strana má stejná práva a povinnosti. V takovém vztahu chce každý pro druhého to nejlepší, a proto je v něm podstatné porozumět názoru toho druhého. Stručně řečeno, základem funkčního vztahu by mělo být něco jako „emoční demokracie“.²² Chtít emoční demokracii neznamená chtít oslabit rodinné povinnosti nebo veřejnou politiku vůči rodině, demokracie vyžaduje přijetí jak práv, tak povinností daných zákonem.

Rovnost pohlaví není jen jednou ze základních demokratických zásad, je nezbytná také pro štěstí a seberealizaci člověka. Pro funkčnost partnerských vztahů není tedy potřeba návrat k tradiční rodině se všemi jejími charakteristikami, ale proměna na úrovni vztahů. Trvajících masová nezaměstnanost a omezené, spíše dále klesající kapacity trhu práce totiž zcela obecně konzervují a restabilizují tradiční role a kompetence mužů a žen a je pravda, že tato nerovnost může, jak bylo naznačeno již výše, vyvolávat výrazné konflikty v partnerských vztazích. Je důležité si uvědomit, že nerovnost mužů a žen není povrchového fenoménem, který může být zkorigován ve strukturách a formách rodiny a profesní sféry.²³ Tyto nerovnosti jsou spíše vepsány v základní schematicke industriální společnosti, ve vztahu, který v ní vládne mezi prací pro rodinu a výdělečnou prací, proto se jich nezbavíme tím, že budeme podporovat svobodu volby mezi rodinou a povoláním. Zrovnoprávnění žen a mužů se nemůže zdařit v institucionálních strukturách, které jsou svým uzpůsobením spojeny s nerovností.

Představa, že ženy mají s muži nerovné postavení je tedy principiálně správná. Všeobecný primát mužů potvrzuje objektivita sociálních norem, jež fungují jako matrice vnímání, myšlení a jednání všech členů společnosti, jako historická transcendent, jež se jako taková, právě proto, že jsou sdílena všeobecně, vnucují každému členu společnosti. Skrze schémata vnímání, hodnocení a jednání se z nich sestávají nevědomé habitusy. Změnu nadvlády proto

²² GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: SLON, 2000. s. 69-85.

²³ BECK, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004. s. 194-200.

nemůže vyvolat změna ve vědomí, je potřeba změnit celý sociální řád, z něž vyplývají dispozice vedoucí jednotlivé aktéry k takovému jednání.²⁴

Až donedávna zajišťovaly platnost této nerovnosti tři instituce – rodina, církve a škola. Navzájem objektivně zharmonizované všechny tři působily na struktury nevědomí. Významnou institucí v tomto ohledu je také stát, který přímo ve své struktuře obsahuje archetypické prvky dělení na mužské a ženské. Hlavní změna v tomto chápání dnes spočívá v tom, že nerovnost pohlaví se již neklade jako něco samozřejmého, o což se zasloužilo především feministické hnutí. Ženy mají přístup ke vzdělání a k placené práci a tím do veřejné sféry, do pozadí naopak ustupují domácí práce a funkce plození. Přesto se však i vysoce vzdělané ženy uplatňují především v profesích na střední úrovni, kdežto k vysokým a odpovědným místům nemají prakticky přístup dodnes. Dokladem setrvalosti je skutečnost, že zaměstnání, která se feminizují, buďto už ztratila na ceně, nebo na ní ztrácejí, kromě toho jsou ženy i za úplně stejných podmínek vždycky méně placené než muži a ve srovnání s muži jsou mnohem více ohroženy nezaměstnaností. Protože se tyto principy nepředávají prostřednictvím vědomí a diskursu, do značné míry se vymykají vědomé kontrole a tím i možnosti změn a oprav. A protože jsou to principy objektivně sladěné, navíc se vzájemně potvrzují a jeden podporuje druhý.²⁵

2.3 Předávání norem a hodnot v rámci rodiny

Základní podobou plně realizované postmoderny je samostatně žijící jedinec, muž i žena na základě své rovnosti.²⁶ Tato tendence je patrná na rostoucím fenoménu singles a nárůstu rodičů samoživitelů. To znamená, že jak muž, tak i žena dnes mohou zůstat svobodní, aniž by se na ně pohlíželo s despektem. Dvojicím žijícím v jedné domácnosti bez oficiálního požehnání dnes nehrozí, že se jim budou jejich „řádně sezdaní“ přátelé vyhýbat.²⁷ V takto pojímané společnosti jsou více než rodina důležité přátelské vztahy, přestože se takovýto způsob života může stát nepřekonatelnou překážkou pro partnerství, resp. manželství a rodinu. V osamoceném životě sice existuje touha po druhém, ale zároveň i nemožnost integrovat jej do struktury života, což lze zřejmě považovat neviděný a nechtěný důsledek požadavku rovnosti mužů a žen v daných institucionálních podmínkách.

Obecně lze tedy říci, že v současné společnosti, tedy i v rámci rodiny a partnerství „já“ převažuje nad „my“. Štěstí neplyne ze štěstí druhých, ale ze sebe sama a tento model je pak

²⁴ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. s. 33-40.

²⁵ Tamtéž, s. 76-87.

²⁶ BECK, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004. s. 198-200.

²⁷ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. s. 181.

předáván dalším generacím jako ideální způsob života. Mohlo by se zdát, že tento fenomén povede k totálnímu rozvratu instituce manželství a rodiny. Opak je však pravdou. Základním východiskem je přechod k postmoderní rodině, který se projevuje zaměřením na vztahy. Vztahy samy o sobě zde však nemají hodnotu, důležité je, zda poskytují každému členovi rodiny uspokojení. To znamená, že život v rodině je žádoucí, protože je ověřeno, že přináší jedinci uspokojení. Je-li tedy nejvyšším zákonem zájem jedince, pak je samozřejmé, že instituce rodiny může mít své trvání pouze do doby, pokud uspokojuje jeho individuální nároky, které se stále zvyšují. Předávání norem a hodnot v rodině je ovlivněno také tím, že ze stejného důvodu roste počet málodětných a zcela bezdětných párů, takže reprodukce ve vyspělých zemích nestihne pokrýt ztráty způsobené úmrtími. Děti totiž osobní nároky jedince značně omezují, což je také poznatek, který rodiče svým dětem často sdělují.²⁸

Vedle toho postupně dochází k předávání dřívějších odpovědností a funkcí rodiny na stát. V souvislosti s výše zmíněnou nestabilitou manželství, potažmo i partnerství celkově a se zvýšenou emancipací a zaměstnaností žen dochází k posunu vlivu rodiny na výchovu a hodnotové směřování dětí. Obdobné důsledky má také slábnoucí vazba mezi partnerstvím a rodičovstvím. Je přitom prokázáno, že děti vychovávané v nestabilní rodině, případně v rodině pouze s jedním rodičem, mají horší výsledky ve škole, více zdravotních a psychických problémů, více střetů se zákonem než děti, které vyrůstají s oběma rodiči.²⁹ Na tom se ukazuje, že stát nemůže suplovat rodinu dokonale, může nanejvýš přebírat některé její fragmentární funkce. Přesto je soukromá sféra rodiny, co se týče jejích funkcí, velmi často narušována intervencemi zvenčí. Zásahy odborníků, kteří jsou pověřeni kontrolou fungování rodiny, jsou ospravedlňovány rozvojem vztahů a snahou věnovat maximální pozornost každému jedinci. Moderní stát pomáhá snížit závislost rodiny na podpoře příbuzných a sousedů, ženy na muži a dítěte na rodičích. Zmenšuje se tedy autonomie rodiny a jejích členů vůči státu, soudcům, psychologům, učitelům, sociologům apod. Stát reguluje zákony o antikoncepci a interrupci plodnost, právně ukotvené jsou i vztahy rodičů k dětem.

Z pohledu státu tu totiž rodina není sama pro sebe, zároveň vždycky slouží společnosti jako nezastupitelný sociální instrument – při produkci budoucí pracovní síly, socializaci dětí k žádoucím společenským hodnotám, při emocionálním zabezpečování člověka v krizových situacích, v péči o neschopné, staré či handicapované členy rodiny, při přerozdělování a nakonec i při tvorbě ekonomických hodnot.³⁰ Rodina je zvláštní sociální svět, ve kterém

²⁸ NEŠPOR, Zdeněk. *Příliš slábi ve víře*. Praha: Kalich, 2010. s. 165.

²⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. s. 37.

³⁰ MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno...* Praha: SLON, 2009. s. 35.

neplatí běžné zákony ekonomického světa, je to místo důvěry a darování, kde nepanuje zájem jednotlivce v úzkém slova smyslu, je to snaha o vyrovnanou směnu. Proto právě z rodiny přejímá společnost modely ideálních lidských vztahů a slouží jako ideál pro jejich hodnocení. Rodina je tedy plodem sociální konstrukce, kterou si celé generace předávají v procesu socializace jako cosi samozřejmého. Existence rodiny je vůbec jednou z hlavních podmínek shromažďování a předávání ekonomických, kulturních a symbolických statků, rodina hraje zásadní roli v udržování sociálního řádu.

Je očividné, že utváření oficiálních kategorií, podle nichž se strukturují populace i myslí, je v moderních společnostech především záležitostí státu. Kodifikační prací s velice reálnými ekonomickými a sociálními účinky (např. rodinnými přídatky) stát podporuje určitou formu rodinného uspořádání, podporuje ty, kdo se této formě dokážou přizpůsobit, a všemožnými hmotnými i symbolickými prostředky podporuje myšlenkový a mravní konformismus, jehož je tato forma uspořádání nepochybným svorníkem. Ze soukromých záležitostí se v rámci moderní rodiny stávají záležitosti veřejné. Za vznik a pokračování rodiny tedy ručí stát a stát jí v každém okamžiku poskytuje prostředky k tomu, aby existovala a trvala.³¹

³¹ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. s. 94-103.

3 Charakteristiky současné české rodiny

Ve veřejném mínění v české společnosti stále převládá názor o správnosti modelu tradiční nukleární rodiny, v němž muž zastává roli živitele a žena se stará především o domácnost a děti. Tento názor je zastáván především mezi věřící populací, ve starší generaci, v nižších sociálních vrstvách a na venkově. I zde se však projevuje pozvolný odklon od této teze.³²

Od pádu komunistického režimu zažívají české rodiny nové problémy, které jsou již dříve známé z rodin západních společností. Řada mužů začala podnikat a nemá téměř žádný čas na rodinu, ta se mu stává přítěží a často od ní odchází. V menší míře se objevuje i opačný model, kdy vyššího vzdělání i vyšších příjmů v rodině dosahuje žena, což ke stabilitě rodiny rovněž nepřispívá. Čím dál častější je i model, kdy jsou oba rodiče natolik pohlceni kariérou, že se nemá kdo starat o děti. Rozdílným fenoménem od západních rodin je v našem prostředí přetrvávající autoritářská výchova. Velmi častá je hmotná stimulace dětí ve výchově a fyzické tresty, a to ve větší míře, než je vhodné. Pozůstatkem minulého režimu je pravděpodobně i typická orientace činnosti všech členů rodiny na prosazování obranně rodinných zájmů. Tyto zájmy se totiž často střetávají se zájmy jiných rodin. Sama o sobě proto v tomto prostředí nemůže uspět. Moderní obdobou tradiční velkorodiny se tak stávají sítě nukleárních rodin propojené nejčastěji příbuzenskými vazbami. Podmínkou společenské prestiže a dobrého postavení již není členství ve straně, ale kvalitní vzdělání. Rodiče proto často v dobré víře vyvíjejí na školní výsledky svých dětí enormní tlak, kterým tyto bývají nepřiměřeně stresovány.

Podpora rodiny u nás není prioritou společnosti. Kvůli tomu stoupají nutné investice do výživy a zaopatření dětí i do jejich vzdělávání. Dávky poskytované státem rodinám s dětmi zůstávaly dlouho na stejné úrovni, takže pro rodiny nepředstavují výrazné polepšení. Ani systém daňových úlev pro rodiny pečující o děti není dostatečný. Problematická situace je i v oblasti bydlení. Proto je zaměstnání ženy pro většinu rodin stále ekonomickou nutností.³³

Česká rodina byla sice podle starší teorie rodina západního typu³⁴, to však bylo narušeno novou organizací Evropy po druhé světové válce, kdy bylo tehdejší Československo na dlouhou dobu přičleněno k východu a přebíralo jeho tendence. V současnosti se však česká rodina čím dál více přibližuje trendům, které jsou v dnešní situaci typické pro oblasti západní

³² NEŠPOR, Zdeněk. *Příliš slábi ve víře*. Praha: Kalich, 2010. s. 172-173.

³³ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. s. 41-51.

³⁴ Podle Hajnalovy linie spojující Petrohrad a Terst

Evropy a Severní Ameriky, tedy pro ekonomicky vyspělé státy. I česká rodina již podle známých údajů nese typické znaky západní postmoderní rodiny.

Tendence týkající se rodin, které se projevují v západní společnosti jsou v současnosti patrné i pro naše prostředí. Jedná se konkrétně o tendence odkládat uzavření sňatku a narození prvního dítěte na pozdější dobu, případně na neurčito. Velmi dobře ilustrující jsou v této souvislosti údaje Českého statistického úřadu. Ty říkají, že uzavírání prvních manželství se odsouvá nejčastěji na věkové období kolem třiceti let, přičemž asi 40% populace zůstává v tomto a dalším věku nadále svobodná.³⁵ To zřejmě souvisí s dalším frekventovaným trendem, kterým je tendence zakládat rodinu neformálně, tedy bez legálního sňatku. Uvádí se, že taková soužití jsou spokojenější než manželství, ale v čase méně stabilní.³⁶

Dalším typickým znakem postmoderní rodinné situace je zvyšování rozvodovosti. V současné době se u nás rozvádí více než polovina řádně uzavřených manželství. Například v Československu se v roce 1950 pohybovala úhrnná rozvodovost³⁷ kolem 10%, následně strmě narůstala a od roku 2004 se v České republice relativně ustálila těsně pod 50%. Přibližně 50% dosáhla i v roce 2010³⁸. Obdobné hodnoty úhrnné rozvodovosti vykazují i ostatní středoevropské země³⁹. Rozvodovost se už sice přestala strmě zvyšovat, ale také se nesnižuje, což by odpovídalo fungování sériových manželství v naší společnosti.

Zároveň klesá ochota lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a nárůst počtu mimomanželských porodů. I tuto situaci lze podložit údaji Českého statistického úřadu, kdy v roce 1993 se narodilo mimo manželství pouhých 12,7% dětí, v roce 2001 již to bylo 23,5% a v roce 2010 dokonce 40,3%.⁴⁰ S tím souvisí také tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec. Typickými znaky postmoderní rodiny je také prodlužování doby, po kterou žijí rodiče a děti společně a nárůst námezdní práce žen, zejména matek, a následně i zvyšování počtu dvojic, kde jsou oba partneři zaměstnaní.⁴¹ U nás se emancipační hnutí žen ale rozvíjela jen nesměle a zvolna. Byla totiž zdiskreditována komunistickými organizacemi

³⁵ *Sňatečnost*. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>

³⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. s. 35.

³⁷ Úhrnná rozvodovost udává podíl manželství končících rozvodem (za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství z daného roku po dalších zhruba třicet pět let).

³⁸ *Úhrnná rozvodovost v letech 1950-2010*. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhurna_rozvodovost_v letech_1950_2010

³⁹ *Demografické charakteristiky*. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/7C0036A73F/\\$File/403105c2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/7C0036A73F/$File/403105c2.pdf)

⁴⁰ *Živé narození podle rodinného stavu ženy v letech 1993-2010*. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/5D00370B4B/\\$File/40081101.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/5D00370B4B/$File/40081101.pdf)

⁴¹ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. s. 87.

typu Svazu žen, které byly jen převodními mechanismy komunistické strany. Celkově k výraznější změně rodinného chování u nás začalo docházet až po sametové revoluci.⁴²

Významnou změnou postmoderního soužití, která se začíná výrazněji projevovat i u nás, je také konkurence instituce manželství a partnerství muže a ženy v podobě nových typů domácností tvořených partnery stejného pohlaví, jejichž existence ještě výrazněji zpochybnila oprávněnost výlučnosti manželství. V Československu jako jedné z prvních zemí světa došlo již v šedesátých letech dvacátého století k legalizaci homosexuality, registrovaná partnerství homosexuálů byla legalizována až v roce 2006, zatím bez možnosti adopce dětí.⁴³

⁴² MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. s. 34-41.

⁴³ NEŠPOR, Zdeněk. *Příliš slábi ve víře*. Praha: Kalich, 2010. s. 165-167.

4 Mravní hodnoty a morální vývoj člověka

Rodinné hodnoty můžeme zařadit do systému mravních hodnot jedince, které přijímá v rámci svého vývoje. Pro mravní vývoj osobnosti je klíčové právě období adolescence, ve kterém se díky dozrání důležitých kognitivních funkcí schopnost hodnocení formuje.

4.1 Mravní hodnoty

Mravní hodnoty zde chápeme jako významy, které jedinec přiřazuje jednotlivým věcem a jevům na základě vlastní hodnotové orientace, podle které jedná. Ta utváří tzv. hierarchii, nebo také žebříček hodnot, jenž je jakýmsi vyjádřením pořadí, které si jedinec konstruuje jako vlastní životní filosofii. Jednotlivé stupně takové hierarchie pak znamenají, jak důležitá ta která hodnota pro člověka je. Na základě tohoto schématu pak ve svém životě jedná.⁴⁴

4.2 Mravní vývoj jedince a jeho sociální zrání

Jedinec lidského druhu se nestává člověkem pouze svým prostým narozením, pouhým faktem biologické existence, ale osvojováním si své společenské podstaty. To probíhá prostřednictvím akceptace sociálních norem a rolí a zároveň zvnitřňováním společenských hodnotových orientací.

4.2.1 Sociální zrání

Sociální zrání je podle P. Saka „proces vývojových změn jedince, který probíhá pod tlakem měnící se sociální pozice a rolí, vedoucí k postupné proměně objektu společenské péče ve společenský subjekt.“⁴⁵ Sociální zrání tedy chápeme jako komplex vývojových změn v chování a vědomí, které souvisejí s měnícím se postavením jedince ve společnosti. Sociální zrání znamená utváření základních motivačních struktur, hodnotové orientace a životních cílů. Jsou to proměny sociálního chování od elementárních aktů až po životní styl. V procesu sociálního zrání si jedinec také osvojuje společenské vzory a stereotypy, tedy postupně ztrácí spontánnost a individualitu svých sociálních projevů a stále větší část jejího chování probíhá pod tlakem těchto společenských regulativů.

Tento proces je pro jedince zcela individuální. Nepřebírá automaticky všechny společností nabízené obsahy, ale vybírá si z nich podle své aktuální situace, podle svých charakterových

⁴⁴ PRUDKÝ, Libor a kol. *Inventura hodnot*. Praha: Academia, 2009. s. 287-291.

⁴⁵ SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. s. 35.

dispozic a společenských možností. Jedinec nevytváří svůj systém hodnot a svoji životní strategii zcela originálně a nově. V jejím utváření je silně ovlivněn zkušeností a tradicí společnosti, ve které se právě nachází a která tím nabízí k volbě základní spektrum možných orientací.⁴⁶

4.2.2 Proces osvojování hodnot

K utváření vztahu k hodnotám je třeba dvou základních předpokladů. Jedním je rozvoj logického a abstraktního myšlení, které vede k teoretickým etickým úvahám o spravedlnosti, dobru a zlu, druhým základem je změna ve vztazích k nejbližšímu sociálnímu okolí – přátelům, rodičům, příbuzným apod.⁴⁷ Hodnotový vývoj jedince může totiž probíhat pouze prostřednictvím druhých lidí a jejich hodnotových systémů. Jedinec si utváří představu o hodnotách a jejich důležitosti převážně na základě svých vazeb na lidi, s nimiž je při svém vývoji v kontaktu. Nelze ji formovat přímými pokyny. K osvojování hodnot dochází při všech každodenních sociálních událostech, protože každá taková událost má svoji hodnotovou složku a v případě sociálně zrající mládeže je každá taková situace dílčím aktem utváření jejího hodnotového systému.

Při osvojování hodnot není člověk pasivní, ale přejímá jen samostatně vybranou část ze společenských hodnot. Proto se také význam (preference) hodnot a celková hodnotová orientace od jedince k jedinci odlišuje. A proto je přes velký sociální tlak okolí třeba uznat roli zodpovědnosti a svobody každého člověka při zvnitřňování hodnot. Odolávat těmto silným tlakům mohou pouze jedinci, v jejichž vědomí je pozice hodnot silně zvnitřněna. Je však třeba upozornit na to, že člověk je schopen zvnitřnit pouze to, co je ve společnosti živé, či co za živé považuje. Hodnoty, ideje, názory a postoje, které nepovažuje za nosné, nepřebírá a neosvojuje je. Sociální zrání jedince probíhá především v kontextu těch prvků jeho sociálního pole, s nimiž se identifikuje.⁴⁸

4.2.3 Vytváření vlastní identity

Vztah k mravním hodnotám je důležitou součástí osobní identity každého člověka. Hledání vlastní identity je však často komplikované a konfliktní. Na jedné straně je tu potřeba sebevymezení a vědomí vlastní jedinečnosti, na druhé straně jsou morální principy a potřeba orientace na druhé. Potřeba autonomie a orientace na druhé vede k zvýšenému vědomí zodpovědnosti za sebe a za druhé lidi. Hlavním rysem utváření vlastní identity je

⁴⁶ SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. s. 35-37.

⁴⁷ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 66.

⁴⁸ SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. s. 38-48.

tedy postupné dotváření svědomí, které je již v tomto období strukturovanější a jasněji autonomní.⁴⁹

Vlastní identita je také silně ovlivňována vytvořením nebo nevytvořením určitého životního projektu v podobě strukturovaných životních cílů. Životní cíle mají výraznou vazbu na hodnotové orientace, vycházejí z nich a jsou vlastně promítnutím hodnot do vlastního časoprostoru. Proces utváření vlastní identity formulování životních cílů začal být stále výrazněji závislý na přístupu ke zprostředkovaným formám komunikace. Vývoj médií otevřel před člověkem nové možnosti a nabídl další typy symbolických materiálů, čímž obohatil a současně zdůraznil reflektivní uspořádání vlastní identity. V procesu jejího utváření jsou lidé neustále konfrontováni s novými možnostmi, jejich obzory se neustále posunují. Je obtížné spoléhat na nějaké ustálené rámce chápání světa. Šíření takovýchto materiálů může sice jednotlivcům poskytnout prostředek k tomu, aby mohli v symbolické, fantazijní rovině prozkoumávat alternativní způsoby života, to však může mít značně zneklidňující důsledky a mást člověka na jeho cestě k hledání sebe sama.⁵⁰

⁴⁹ SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. s. 67.

⁵⁰ THOMPSON, John. B. *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. s. 168-171.

5 Formování hodnotové orientace v adolescenci

Termín adolescence je odvozen z latinského slovesa *adolescere*, které se překládá jako *dorůstat, dospívát, mohutnět*. Adolescenci chápeme jako druhou část období dospívání, jejíž počátek je spjat s plnou reprodukční zralostí kolem patnáctého roku. Pro ukončení období adolescence jsou však podle P. Macka důležitější spíše než biologická kritéria psychologická, sociologická a pedagogická.⁵¹ Tím se myslí dosažení osobní autonomie, přijetí role dospělého a ukončení vzdělávání a získání profesní kvalifikace.

5.1 Základní rysy období dospívání

V průběhu dospívání dochází k procesu zásadních změn, jejichž prostřednictvím začíná jedinec postupně získávat kompetence dospělého. Tyto změny probíhají na více rovinách zahrnujících celé spektrum osobnosti mladého člověka.

Na biologické rovině se jedná o dokončení tělesného růstu a zejména o dozrání funkcí souvisejících se schopností reprodukce. Na rovině psychologické začíná být dospívající schopen používat složitější myšlenkové postupy, tedy složitější způsoby nazírání na různá teoretická i praktická témata.

Rovina, jíž se adolescenti od dospělých liší nejdéle, je povahy sociální. Status dospělosti je sice v naší společnosti určen věkovou hranicí, tento status však musí člověku přiznat i jeho sociální okolí, kde se to děje spíše pozvolna. Dospělost je zde vázána na dosažení určité sociální emancipace, tedy především na vymanění se z citové a materiální závislosti na rodičích. Tento proces je v našich podmínkách mnohem pomalejší než zrání biologické a psychologické.⁵²

Díky zpoždění sociálního vývoje vzniká určitý konflikt, kdy biologicky a psychologicky zralý jedinec ještě není plně dospělým, protože dosud nezískal všechny potřebné kompetence a povinnosti. P. Macek to považuje za příčinu častého dilematického sebepojetí dospívajících. To se znásobuje dále kvůli zvýšené sebereflexi, díky níž začínají mít pro dospívajícího zvláštní důležitost jeho přání a představy. Je-li rozpor mezi ideály a realitou příliš velký, je často zdrojem nepříjemných pocitů a ovlivňuje sebepřijetí mladého člověka.⁵³

⁵¹ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 9.

⁵² JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. s. 196.

⁵³ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 49-52.

5.2 Předávání hodnot v rodině

Rodiče a rodina představují pro adolescenta model určitého způsobu života v dospělosti, resp. jednu z možností. Proto jsou v procesu utváření hodnotových orientací dospívajících jedním ze zcela zásadních článků. Adolescenti o tomto modelu uvažují a také jej rádi kritizují a porovnávají s ideálem, který si vytvořili. Tím si hledají variantu, která by byla právě pro ně vhodná. Díky tomuto procesu dochází k prověřování všech hodnot, které rodiče zastávají. Dospívající se potřebují přesvědčit o jejich platnosti a smyslu.⁵⁴

Výzkumem M. Koutekové bylo zjištěno, že rodiče a jejich děti preferují obvykle tytéž hodnoty, což znamená, že dospívající přebírají a uznávají také hodnoty, jako jejich rodiče. Svědčí o tom také další výsledky výzkumu, kde 38% adolescentů do otevřené položky dotazníku uvedlo, že největší vliv na jejich hodnotovou orientaci mají rodiče.⁵⁵

Dále zmiňuje studie L. J. Walkera a J. H. Taylora z roku 1991, které se zabývají výchovným a komunikačním stylem rodičů, neboť poukazují na nezanedbatelný vliv rodičovského prostředí pro rozvoj morálního usuzování dětí.⁵⁶

Podle A. Knafa a S. H. Schwartze souvisí přesnost ve vnímání hodnotového systému rodičů u dospívajících pozitivně s vnímanou rodičovskou vřelostí a citlivostí a negativně korelovala s lhostejným či autokratickým rodičovským postojem. Interakce rodičů s dítětem je pro formování jeho vlastního hodnotového systému zcela zásadní.⁵⁷

5.3 Vliv vrstevníků na utváření hodnotové orientace v adolescenci

Pro sebezpřijetí adolescenta mají zvláštní význam právě jeho vrstevníci, se kterými se nyní setkává ještě intenzivněji a důvěrněji, než tomu bylo v předchozích vývojových obdobích. Dospívající mládež má v naší společnosti zcela zvláštní místo, které jí bylo vyhrazeno díky její odlišnosti od ostatní populace. Tento fenomén nazývá P. Macek *subkulturou mládeže*.⁵⁸

5.3.1 Vliv subkultury mládeže

Dospívání je období přechodu od dětství k zodpovědnosti. Jeho zvláštní charakter je v našich podmínkách dán jak rozšířením práv dítěte, tak procesem formálního vzdělávání.⁵⁹ To znamená, že dospívající zůstává z hlediska zákona a společnosti stále dítětem, sám se však

⁵⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005. s. 357-358.

⁵⁵ KOUTEKOVÁ, Mária. *Výchova k hodnotám adolescentů v rodinném prostředí*. In: POSPÍŠIL, Jiří, ROUBALOVÁ, Marcela. *Mládež a hodnoty 2007*. Olomouc: Paidagogos, 2008. s. 88.

⁵⁶ DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování. Vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 50.

⁵⁷ Tamtéž, s. 51.

⁵⁸ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 41.

⁵⁹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. s. 55.

již cítí být dospělých. To opět odkazuje na nerovnoměrnost vývoje na různých rovinách (viz výše).

Tento konfliktní vývoj se nejprve projevoval nejdříve jako vědomá opozice adolescentů ke světu dospělých, postupně však začala získávat stále specifičtější a relativně autonomní charakter. Proto podle P. Macka nemůžeme proces socializace dále chápat výhradně jako vrůstání do světa dospělých. Z toho důvodu je v sociologii po druhé světové válce definován pojem *subkultura mládeže*.⁶⁰ Její samostatnost coby kultury lze doložit vznikem specifického průmyslu, který se právě na tuto skupinu zaměřuje – oděvní, sportovní, potravinářský, filmový, hudební apod.

Subkulturu mládeže je třeba odlišit od vrstevnické skupiny. Příslušnost k určité subkultuře se obvykle projevuje vnějšími znaky a respektováním vnějších norem, které daná subkultura vyznává. Nezaručuje však interakce a komunikaci mezi svými členy. To je naopak charakteristický znak vrstevnické skupiny.

Z výše řečeného je zřejmé, že mládež jako taková nevytváří pouze jedinou strukturu. Díky zvýšené potřebě sebeurčení dospívajících vzniká více paralelních subkultur, pro které mají zvláštní význam jejich vnější atributy, jimiž se chtějí vymezit vůči ostatním, jak vůči vrstevníkům, tak i vůči dospělým. Je tedy zřejmé, že subkultura mládeže má zásadní význam pro utváření hodnotové orientace adolescenta.

5.3.2 Vliv vrstevnické skupiny

Obdobný, možná ještě větší význam pro utváření postojů mladého člověka má vrstevnická skupina, jejímž je členem. Její vliv roste s poklesem vlivu rodiny a stává se pro dospívajícího novým identifikačním vzorem. Vrstevníci jsou v tomto období obzvláště důležití, protože vytvářejí prostředí, v němž lze zažívat pocity souznění a pochopení, které se díky jejich zvýšené kritičnosti stávají v rámci rodiny problematickými.

Vrstevnická skupina je zároveň místem, kde se mladý člověk učí regulovat své projevy a to podle mezí, které mu stanovuje chování ostatních. Tato konformita je prostředkem, kterým se adolescent snaží překonat své pocity nejistoty plynoucí z jeho konfliktního společenského postavení. Separace života mládeže od světa dospělých a vymezení zcela specifického prostoru v rámci subkultury mládeže může vést k pocitu nepřijetí a k tomu, že se dospívající cítí značně omezen ve svém vlivu na společnost. Tyto pocity lze v rámci vrstevnické skupiny velmi dobře vykompenzovat.

⁶⁰ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 38-41.

Členstvím ve vrstevnické skupině také dospívající získává sociální status a pocit vlastní hodnoty. Rovněž stabilizuje a zakotvuje dospívajícího v procesu vlastních fyzických, psychických a sociálních změn. Adolescenti si uvědomují, že podobné změny prožívají i jejich vrstevníci. Vztah k vrstevníkům tvoří jedinečný a důležitý kontext, v němž mohou dospívající dále budovat svou vlastní identitu.

Z výše uvedeného lze zformulovat čtyři obecné *funkce vrstevnické skupiny*, které všechny významnou měrou přispívají k formování osobnosti dospívajícího: poskytování životních vzorů; poskytování prostoru, kde mohou dospívající leccos zkoušet, komunikovat, porovnávat a stavět proti sobě; poskytování prostoru, kde člověk může hodnotit sám sebe, kolikrát chce, aniž by byl nucen dojít k nějakému jednoznačnému závěru; poskytování skupiny vnímavých posluchačů, před nimiž může člověk experimentovat s různými rolemi a postoji.⁶¹

Že mladí Češi jednoznačně považují své vrstevníky za nejužitečnější skupinu pro diskusi o svých problémech, zjistil D. M. Querness ve svém výzkumu z roku 2002. Vrstevníci jsou pro ně inspirací, protože se s nimi vyvíjejí obdobným způsobem. Proto by se asi tři čtvrtiny z nich v případě potřeby požádaly někomu o pomoc s řešením nějakého osobního problému obrátily právě na ně.⁶²

V adolescenci má podle P. Macka v rámci skupiny vrstevníků zvláštní význam oddělovat vrstevnické vztahy od specifitějších přátelských a partnerských vztahů.⁶³ Středoškoláci se poměrně diferencovaně a s větší zaangażovaností vnímají jako členové různých skupiny – školní třídy, sportovní družstva, zájmové organizace, neformální vrstevnické skupiny apod. Menší skupiny adolescentů se pak společně setkávají ve větším počtu za účelem společných aktivit, jako jsou večírky, mejdany, párty, což je vhodný prostor pro zahájení heterosexuálních erotických kontaktů a postupně dochází k navazování heterosexuálních partnerských vztahů.

5.4 Ovlivňování hodnotové orientace adolescentů médií

Díky rychlému rozšiřování nových médií se život člověka přesouvá z přirozeného světa do světa virtuální a mediální reality.⁶⁴ Člověk pro svou potřebu vytvořil média a zařadil je do svého života. Média však zpětně vytvářejí na člověka tlak, kterým ho postupně proměňují.

Životní styl současné mládeže je velmi silně prostoupen mediálními obsahy, stále se zvyšující volná dostupnost médií, jejich pronikání do životního prostoru mládeže a vývoj

⁶¹ QUESNELL, Michel D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. Praha: Academia, 2002. s. 26.

⁶² Tamtéž, s. 109-111.

⁶³ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 57-58.

⁶⁴ SAK, Petr. *Mládež a média*. In: JIRÁK, Jan. et al. *10 let v českých médiích*. Praha: Portál, 2005. s. 102.

mediálních obsahů. To vše má zásadní význam pro utváření osobnosti dospívajících. Jejich vliv samozřejmě roste s narůstajícím časem, který jim mladí lidé věnují.

Zkoumáním času, po který se mládež věnuje různým mediálním aktivitám, se zabývá P. Sak ve svém výzkumu objemu času věnovaného médiím u mládeže z roku 2000. Podle jeho výsledků trávili v té době mladí lidé ve společnosti médií 34% denního času, kdy nespali. Z disponibilního času, kdy jedinec sám rozhoduje o způsobu trávení času, tedy mimo školu a práci, tvořily aktivity spojené s médii dokonce dvě třetiny času.⁶⁵ Tyto údaje však pocházejí z doby, kdy ještě nebyl ukončen přechod od užívání internetu exkluzivními skupinami k užívání internetu většinovou populací. Od té doby se ještě zvýšil podíl médií v životě člověka a proměnila se struktura jednotlivých médií ve prospěch PC a internetu, na úkor tehdy převládající televize.

Přijímání a přisvojování mediálních obsahů má značný vliv na utváření sebepojetí jedince, a to obvykle skrytě, takže si mladí lidé jeho vliv neuvědomují. Neustále převářejí jejich dovednosti a zásoby znalostí, jejich pocity a vkus a rozšiřují obzory jejich zkušeností. Osobnost dospívajících je tak aktivně modelována prostřednictvím mediálních sdělení. Celkově vnímání světa leží mimo oblast osobních zkušeností, stejně jako vnímání svého vlastního místa na světě. Vše je čím dál víc utvářeno symbolickými sděleními poskytovanými médii. Obzory poznání se tím sice velice rozšířily, avšak jejich vnímání a posuzování je silně podmíněno jejich mediální prezentací.

Kromě toho neexistuje žádná kontrola obsahů přinášovaných médii, což platí především pro internet. To s sebou přináší problémy, protože na síti je přítomno množství problematických obsahů, které mohou negativně ovlivňovat postoje a smýšlení dospívajících, ať už se jedná o rasistické štvání, nacistickou propagandu, pornografii apod.⁶⁶

Média neovlivňují osobnost mladých lidí jen, co se týká obsahu. Velmi vlivné jsou moderní komunikační prostředky, které vytvářejí tzv. *zprostředkovanou kvaziinterakci*.⁶⁷ Jde o vytváření množství symbolických sdělení pro neurčitý soubor potenciálních příjemců. Tím nevykazuje dostatečný stupeň vzájemnosti a osobní jedinečnosti, neboť na původce sdělení lze jen velmi omezeně reagovat, je možné pouze k nim zaujímat stanoviska.

V rámci zprostředkované kvaziinterakce vzniká zcela nový typ důvěrnosti, který nemá charakter vzájemného vztahu. Takový vztah může být sice přitažlivý, právě proto, že je prost

⁶⁵ SAK, Petr. Mládež a média. In: JIRÁK, Jan. et al. *10 let v českých médiích*. Praha: Portál, 2005. s. 107-108.

⁶⁶ PROKOP, Dieter. *Boj o média. Dějiny nového kritického myšlení o médiích*. Praha: Karolinum, 2005. s. 343.

⁶⁷ THOMPSON, John B. *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. s. 71-75.

svazující vzájemnosti, může se ale vyvinout v určitý typ závislosti na někom, kdo není fyzicky přítomen a je zcela nedosažitelný. U mládeže je typický fenomén *fanouškovství*.⁶⁸ Taková závislost vytvořená prostřednictvím médií může pak jedince přivést v krajním případě až do sociální izolace.

Zároveň internet podporuje rozptýlení vztahů vznikajících na základě osobního kontaktu. Člověk sice může prostřednictvím internetu najít ke všem tématům stejně smýšlející lidi, většinou však jen na virtuálním místě, a nikoli ve svém konkrétním životním okolí. To znamená, že čím více času a pozornosti člověk věnuje těmto velmi vzdáleným přátelům, tím méně času nám zbývá pro lidi v bezprostředním okolí. Tím hrozí nebezpečí, že nedostatečné vnímání bezprostředního okolí povede k odcizení, a tím opět k sociální izolaci.

Zejména v případě mládeže jsou problematická i další komunikační média, jako jsou například mobilní telefony. Jejich neomezené využívání zabraňuje rozvoji přirozených komunikačních procesů, nácvičku konfliktních situací, umění řešení problémů, spoléhání na sebe sama apod. Paradoxně tak komunikační prostředky způsobují u dospívajících oslabení komunikační kompetence.⁶⁹

⁶⁸ THOMPSON, John B. *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. s. 167-168.

⁶⁹ BUERMANN, Uwe. *Jak (pře)žít s médii*. Hranice: Fabula, 2009. s. 53-56.

6 Rodina a manželství v hodnotové orientaci českých středoškoláků

Na současné postoje mládeže k tématu rodiny a rodičovství má vliv mnoho faktorů, z nichž některé jsou podmíněny individuálním psychickým a sociálním vývojem jedince, jiné jsou spíše reflexí společenských trendů, další vychází z koncepce výchovy na konkrétní škole atd.⁷⁰ Hodnotovou orientací mládeže se v posledních letech z nejrůznějších pohledů zabývala celá řada níže uvedených empirických výzkumů a studií.

6.1 Postavení rodiny v hodnotové orientaci českých středoškoláků

V této podkapitole jsou popsány výsledky výzkumů a studií, které se přímo zabývaly obecnou hodnotovou orientací české mládeže po sametové revoluci, která je zde považována za výchozí bod, díky velké společenské změně, která díky ní v české společnosti nastala a která měla jistě velký vliv na hodnotovou orientaci občanů, tedy i mladé generace. Přestože většina respondentů tuto změnu osobně neprožila, přesto je jí dodnes ovlivňována prostřednictvím polistopadového zaměření české společnosti.

6.1.1 Hodnota rodiny ve výzkumech hodnotové orientace

Hodnotovou orientací českých adolescentů se zabýval mezi lety 1995 s 1997 ve svém výzkumu „šťěstí“ Z. Jeník. Z jeho výsledků vyplynulo, že mladí Češi preferují stejné hodnoty jako jejich vrstevníci ve vyspělých západních státech, což by odpovídalo výše nastíněné hypotéze. Jde především hodnoty zdraví, lásky míru, svobody a šťastného rodinného života v tomto pořadí. Z hlediska představy o štěstí se tedy rodina objevuje mezi nejvíce preferovanými hodnotami.⁷¹

Podle výzkumu V. Řehana a P. Cakirpaloglu z roku 2000, který se zabýval již konkrétně všeobecnou hodnotovou orientací dospívajících, jsou mladí lidé ve středoškolském věku méně pragmaticky a hédonisticky orientovaní, než by mohla napovídat povrchní zkušenost. Preferují totiž hodnoty jako svoboda, rodinné bezpečí, zralá láska, štěstí, upřímné přátelství,

⁷⁰ KRAUS, Blahoslav a kol. *Jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. s. 72.

⁷¹ JENÍK, Zdeněk. „Homo felix“ ve vědomí mladých lidí. In: JENÍK, Zdeněk. ed. *Člověk a česká společnost na prahu 21. století*. Opava: Open Education&Sciences, 1999. s. 141-147.

mír ve světě a vnitřní harmonie v tomto pořadí. Rovněž z výsledků tohoto výzkumu vyplývá, že rodina je pro české dospívající velmi významnou životní hodnotou.⁷²

H. Friedlanderové a M. Tuček ve svém výzkumu publikovaném v roce 2000 zkoumali hodnotovou orientaci české populace v souvislosti s přelomem letopočtu a zjistili, že v celkové hodnotové orientaci nejsou velké rozdíly mezi žebříčkem hodnot mladých lidí a dospělých. U hodnot zdraví, mír, osobní štěstí, život v dobré rodině a dobré bydlení, které Češi volili v tomto pořadí jako nejdůležitější, nezjistili žádnou věkovou korelaci, která by byla statisticky významná a ukazovala tak na rozdílné pojmání těchto hodnot u adolescentů a dospělé populace. Zde je důležité, že rodina zaujímá i podle výsledků tohoto výzkumu v hodnotové orientaci dospívajících důležité místo.⁷³

Také z výsledků výzkumu *B. Krause* z roku 2003 vyplynulo, že středoškolská mládež považuje za nejdůležitější hodnotu v životě zdraví. Následuje hodnota dobré či zajímavé práce a rodina coby hodnota je na třetím místě z osmi nabízených hodnot. Autor přináší srovnání s vlastním výzkumem z roku 2001, kde rodina jako hodnota byla na druhém místě hned za hodnotou zdraví. I podle výsledků těchto výzkumů tedy rodina zaujímá v životě adolescentů důležité místo.⁷⁴

J. Jelínková a M. Tyrlík v rámci svých výzkumů českých adolescentů mezi lety 2003 a 2005 zjistili, že k nejvíce preferovaným hodnotám patří hodnoty odkazující na druhé lidi. Jako nejdůležitější hodnotu uváděli partnerskou lásku a rodinu.⁷⁵

V dalších uváděných výzkumech hodnotové orientace dospívající mládeže se shodně objevuje jako nejpreferovanější hodnota zdraví. Ve výsledcích výzkumu *A. Preissové Krejčí a L. Čadové* z roku 2005 se jako nejdůležitější hodnota objevuje zdraví, podobných preferencí dosahovaly i hodnoty přátelství a rodina. Mezi hodnoty s větší důležitostí zde patřilo i vzdělání. Podle výsledků tohoto výzkumu tedy rodina patřila mezi ty úplně nejdůležitější hodnoty, které adolescenti ve svém životě uznávali.⁷⁶

Zdraví jako významná hodnota se objevuje mezi nejvíce preferovanými hodnotami u středoškoláků také ve výzkumu *M. Koutekové* z roku 2007. Podobné preference jako zdraví

⁷² ŘEHAN, Vladimír, ÇAKIRPALOGLU, Panajotis. Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. In: Československá psychologie. Praha: Academia, 2000. s. 211.

⁷³ FRIEDLANDEROVÁ, Hana, TUČEK, Milan. a MEDIAN. Češi na prahu nového tisíciletí. Praha: SLON, 2000. s. 171-173.

⁷⁴ KRAUS, Blahoslav. Mládež a její hodnotová orientace. In: KRAUS, Blahoslav. et al. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006. s. 65.

⁷⁵ DVOŘÁKOVÁ, Jana. Morální usuzování. Vliv hodnot, osobnosti a morální identity. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 45.

⁷⁶ PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea, ČADOVÁ Libuše. Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů. [online]. [cit. 2012-03-09]. Dostupné z: <http://www.paidagogos.net/issues/2006/1/1/article.html>

měly rovněž hodnoty láska a přátelství, vzdělání a budoucí zaměstnání. Založení rodiny se zde jako hodnota objevuje překvapivě až na pátém místě.⁷⁷

Oproti tomu podle výzkumu *F. Kubíka*, který rovněž v roce 2007 zkoumal hodnotovou orientaci učňovské mládeže v košické arcidiecézi na Slovensku, převažují v pořadí hodnot zkoumaných adolescentů přátelství, spokojenost v rodině, práce a peníze v tomto pořadí.⁷⁸ Nejedná se sice o výzkum v českém prostředí, ale jeho výsledky zde mohou sloužit jako dobré srovnání.

Zdraví jako nejdůležitější hodnotu pro dospívající dokumentují také výsledky výzkumu *I. Kratochvílové a M. Slavíka* z roku 2009. Hodnota rodina a děti se objevuje v pořadí respondenty nejčastěji vybíraných hodnot na čtvrtém místě za přátelstvím a svobodou. Rovněž mezi hodnoty s vyšší důležitostí se zařadily hodnoty jako vzdělání, zajímavá práce a úspěšnost v zaměstnání.⁷⁹ I na základě tohoto novějšího výzkumu můžeme konstatovat, že rodina stále zaujímá v hodnotové hierarchii českých adolescentů jedno z nejdůležitějších míst.

Umístění rodiny v hodnotové hierarchii dospívajících lze posuzovat i na základě jejich vztahu k jejich současným rodinám, výzkumy tohoto typu se orientují především na vztah dospívajících k rodičům. Například *M. D. Quesnell* ve své práci z roku 2002 uvádí, že necelá polovina dospívajících považuje za vhodné své rodiče respektovat, co se týče rad ohledně směřování života. Na druhé straně zjistil, že velké procento těchto mladých lidí si není jisto, zda jsou tyto rady rozumné.⁸⁰ Z toho lze vyvodit, že rodina je pro dospívající hodnotou, které je třeba si i přes vlastní pochybnosti vážit, tedy že vztah k rodině, přesněji k rodičům je pro necelou polovinu zkoumaných respondentů ceněnou hodnotou.

Obdobný závěr lze vyvodit i z dalšího výzkumu téhož autora ze stejné doby, který se zabýval tím, na koho se mladí lidé obrátí, když potřebují řešit osobní problémy. Nejvíce dospívajících mělo podle této studie sklon obracet se se svými problémy na vrstevníky, asi tři čtvrtiny dotázaných. Pokud jde o rodiče, byly na tom matky, které si za důvěrníka volí asi 60% adolescentů, poměrně mnohem lépe než otcové, kterým by se svěřila pouze jedna třetina z nich.⁸¹ I v tomto případě lze soudit, že rodina hraje v životě dospívajících stále velmi významnou úlohu.

⁷⁷ KOUTEKOVÁ, Mária. Výchova k hodnotám adolescentov v rodinnom prostredí. In: POSPÍŠIL, Jiří, ROUBALOVÁ, Marcela. *Mládež a hodnoty 2007*. Olomouc: Paidagogos, 2008. s. 87.

⁷⁸ KUBÍK, František. Hodnotová orientácia učňovskej mládeže Košickej arcidiecézy. In: POSPÍŠIL, Jiří, ROUBALOVÁ, Marcela. *Mládež a hodnoty 2007*. Olomouc: Paidagogos, 2008. s. 93.

⁷⁹ KRATOCHVÍLOVÁ, Ivana, SLAVÍK, Michal. Hodnotová orientace mládeže. In: POSPÍŠIL, Jiří, ROUBALOVÁ, Marcela eds. *Mládež a hodnoty 2010*. Olomouc: Hanex, 2010. s. 83-85.

⁸⁰ QUESNELL, Michel D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. Praha: Academia, 2002. s. 96-99.

⁸¹ Tamtéž, s. 109-111.

6.1.2 Hodnota rodiny ve výzkumech životních cílů a plánů

Hodnotovou orientaci můžeme vyčíst také ze struktury životních cílů a plánů respondentů. Životní cíle jsou totiž projekcí konkretizace hodnot do života, jejich realizací se hodnoty člověka naplňují.

Z hlediska postavení rodiny ve struktuře životních cílů českých adolescentů je zajímavé srovnání dlouhodobých cílů středoškolské mládeže a jejich současných preferencí, jak je to možné učinit na základě dvou paralelních výzkumů *P. Saka* z roku 1996. Z hlediska dlouhodobých plánů je u mládeže dominantním cílem rodina a partnerství, jako významnou hodnotu je označilo asi 40% respondentů.⁸² Oproti tomu v rámci současných preferencí adolescentů byly jako nejvýznamnější uváděny hodnoty zdraví, podnikání a uspokojování zájmů. Preference hodnot jako životní partner, rodina a děti byla značně nižší.⁸³

Podle zkoumání *P. Saka* a *K. Sakové* z roku 2001 považovali středoškoláci za největší životní cíl vzdělání. Pro tuto možnost se rozhodly téměř dvě třetiny dotázaných. Ostatní cíle se držely pod hranicí 10%. Cíl nazvaný Partner, manželství, rodina, děti získal pouze 4%, Materiální zabezpečení života rodiny a jedince pouhé 2%.⁸⁴ Jde o výzkum současných cílů dospívajících, proto se jeho výsledky podobají spíše prvním z výše uvedených zkoumání *P. Saka* z roku 1996.

Zajímavé je, že podobné preference jako životní cíle měly v rámci paralelního výzkumu stejných autorů životní problémy středoškoláků, které byly rozčleněny do podobných kategorií. Hlavní životní problém ve věku střední školy v roce 2001 obvykle souvisel se studiem. Tento typ problému uvedla více než třetina respondentů. Ostatní problémy se pohybovaly pod hranicí 13%, tedy i problémy s rodinou, rodiči apod.⁸⁵

Pokud lze tedy hodnoty spatřovat i v oblastech, které dospívající považují ve svých životech za problematické a vyjdeme-li z předpokladu, že pokud je něco vnímáno jako neuspokojivé, pak to znamená, že na tom jedinci záleží, můžeme v tomto smyslu interpretovat výsledky výzkumu *B. Krause* z roku 1996. Ten se týkal problémů, se kterými se středoškoláci ve svém životě setkávají. Zjišťujeme, že v nich rodina zastává velmi významné místo. Tuto oblast zmínila téměř polovina respondentů. Častěji než problémy týkající se života rodiny

⁸² SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. s. 29-33.

⁸³ Tamtéž, s. 89-90.

⁸⁴ SAK, Petr, SAKOVÁ, Karolína. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. s. 160.

⁸⁵ Tamtéž, s. 158.

byly uváděny obtíže spojené se školou, což v podstatě odpovídá výsledkům výše uvedeného zkoumání P. Saka a K. Sakové.⁸⁶

Podle výzkumu *M. Kučery* z roku 1997, který se zabýval dlouhodobými životními plány mladých lidí, má největší preferenci hodnota zajímavé a užitečné práce a dostatky času na vlastní koníčky. Hodnota rodiny se ovšem objevuje hned na druhém místě.⁸⁷

Ze všech výše uvedených výzkumů můžeme tedy vyvodit, že žít ve vlastní rodině představuje pro dospívající mládež velmi významnou hodnotu. Naopak co se týká současných preferencí, bývá nejčastěji zařazována až daleko za cíl dosažení vzdělání, tedy dokončení střední školy.

6.2 Manželství jako rodinná hodnota očima českých středoškoláků

Stejně jako pohled na rodinu, tak i pohled na manželství je ovlivněn společenskou situací. Tou je v případě manželství možná ještě více než v případě rodiny přechod české společnosti k postmoderním strukturám. Česká mládež je proto ve svém hodnocení instituce manželství touto situací ovlivněna. Ke změnám v souvislosti s postoji k rodině se proto dochází zejména při posuzování hodnoty manželství.

6.2.1 Chápání důležitosti manželství

Za klesající význam hodnoty manželství lze považovat například fakt, že jeho existence nepatří podle české mládeže mezi nejdůležitější okolnosti plánování dítěte. Podle výzkumu *Eurobarometr ČR 2002* jsou dospívajícími v souvislosti s plánováním rodiny preferovány spíše hodnoty jako možnost kvalitnější péče o dítě z hlediska materiálního zabezpečení, stabilní partnerský vztah a vhodné bytové podmínky. Velký význam přikládají rovněž na jistotu zaměstnání.⁸⁸ Samotná instituce manželství v tomto ohledu pro zkoumané respondenty důležitá není.

Rovněž na základě výsledků výzkumu *B. Krause a kol.* z roku 2004 se ukazuje, že postoje české mládeže k uzavírání manželství jsou stále více negativní. Mnozí mladí lidé udržují nějaký partnerský vztah, který do sebe zahrnuje sexuální chování, jež je v naší společnosti

⁸⁶ KRAUS, Blahoslav. Jakými problémy žije současná středoškolská mládež. In: ŠVEJDA, Gabriel ed. *Sborník příspěvků z 6. konference České asociace pedagogického výzkumu*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998 s. 64-69.

⁸⁷ KUČERA, Milan. Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí. In: FIALOVÁ, Ludmila et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. s. 49-59.

⁸⁸ *Eurobarometr ČR 2002. Závěrečná zpráva o názorech mládeže ČR ve věku 15-24 let na otázky mezinárodního výzkumu (1998-2002)*. [online]. Institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Praha, 2002. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: <http://www.vyzkummladez.cz/zpravy/1137849072.pdf>. s. 29.

tolerováno. Instituce manželství se nejeví dnešním mladým lidem jako nezbytný předstupeň k rodičovství. Manželství nepředstavuje pro současnou generaci středoškoláků cílový model vzájemného soužití.⁸⁹

K obdobným výsledkům dochází i *K. Janiš* ve svém výzkumu rovněž z roku 2004. Podle jeho výsledků je partnerský vztah pro mladé lidi mnohem smysluplnější (uváděn u dívek jako druhá a u chlapců jako čtvrtá položka) než nutnost instituce manželství (u dívek jako sedmá položka, u chlapců devátá). Partnerský vztah má tedy velkou hodnotu, jeho institucionální potvrzení se však považuje za nedůležité.⁹⁰

Pozici hodnoty manželství v žebříčku hodnot dospívajících lze vyvodit také z výzkumu EVS, který se zabýval hodnotami české populace v letech 1991, 1998 a 2008. Na otázku, zda je instituce manželství zastaralá, souhlasně odpovědělo v roce 1991 asi 10% dotázaných, v roce 2008 už téměř polovina.⁹¹ Jedná se o výsledky respondentů z nejnižší zkoumané věkové skupiny, tedy respondentů mezi 18 a 29 lety. Jde sice o skupinu mimo věk střední školy, díky zjištěné výrazné rozdílnosti jejich názorů oproti názorům zbytku dotázaných, ji ale považujeme za adolescentům podobnou.

Jak tomu nasvědčují výsledky výše uvedených výzkumů, nepředstavuje instituce manželství z hlediska rodinných hodnot ve srovnání s partnerským vztahem pro adolescenty důležitou hodnotu. Přesněji řečeno, mladí lidé u nás nepovažují za zcela nutné potvrzovat svůj vztah a založení rodiny nějak oficiálně.

6.2.2 Manželství a nesezdané soužití v hodnotové orientaci

Přestože dospívající nepovažují instituci manželství za důležitou pro život, implicitně je v jejich hodnotových systémech obsažena jako důležitá a chtěná hodnota. Podle výsledků výzkumu *M. Kučery* z roku 1997 si mladí lidé velmi obdobně cení hodnoty manželství a hodnoty mít děti. Můžeme tedy vyvodit, že mladá generace v 90. letech tyto charakteristiky slučovala. Tedy, že před narozením dětí je vhodné žít v manželství. Podle výsledků téhož výzkumu hodlalo do manželství vstoupit buď přímo, nebo po nesezdaném soužití „na zkoušku“ téměř 90% dotázaných. V nejbližších několika letech však hodlala uzavřít manželství jen asi polovina respondentů. Poměrně nízký počet respondentů s plánovaným

⁸⁹ KRAUS, Blahoslav a kol. *Jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. s. 86-87.

⁹⁰ JANIŠ, Kamil. *Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. s. 19.

⁹¹ RABUŠIC, Ladislav, HAMANOVÁ, Jana. *Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 170.

dřívějším sňatkem byl pravděpodobně způsoben i tím, že značná část uvažovala nejdříve o nesezdaném soužití. Významné se ukázaly rozdíly podle pohlaví, když ženy počítaly se sňatkem mnohem častěji než muži.⁹²

To potvrzují i údaje *D. Hamplové* ze stejné doby. Asi 80% dotázaných mladých lidí uvedlo, že si myslí, že lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek. Tentýž výzkum přináší také údaje o preferenci způsobu budoucího života. Také z jeho výsledků vyplývá, že do manželství hodlalo vstoupit 90% respondentů, ať už přímo, nebo po fázi předchozího nesezdaného soužití. Právě sňatek s předchozím nesezdaným soužitím označilo jako preferovaný 70% respondentů. Život v nesezdaném soužití by zvolilo pouze asi 10% dotázaných a jen 2% nechtěli žít v trvalém vztahu vůbec.⁹³

Vysoké preference získala hodnota manželství také v rámci výzkumu *L. Stašové* z roku 1998. Podle jeho výsledků si svůj život v klasické rodině v budoucnu představuje přes 85% respondentů.⁹⁴

K podobným výsledkům došla v rámci svého výzkumu z roku 2002 i *D. Švihelová*. Z dotázaných respondentů mezi 16 a 25 lety 96% dotázaných uvedlo, že manželství má stále velký význam, podle výzkumu by se asi 87% respondentů chtělo samo jednou uzavřít vlastní manželství.⁹⁵ Je nutno uvést, že v případě tohoto výzkumu se jedná o slovenské prostředí, jeho výsledky však dobře korespondují s výsledky stejné situace v České republice, jak to ilustrují ostatní zde uvedené výzkumy.

Podobné jsou totiž i výsledky zkoumání *K. Janiše* z roku 2002, který se také zabývá otázkou vztahu mládeže k manželství. Na otázku, zda by dali přednost tzv. „volnému svazku“ před manželstvím odpověděly asi tři čtvrtiny dotázaných středoškoláků ve prospěch manželství. S věkem je zřejmý pokles důvěry v instituci manželství a naopak dochází k preferenci „volného svazku“ (u šestnáctiletých asi 80%, u osmnáctiletých už jen asi 53%).⁹⁶

⁹² KUČERA, Milan. Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí. In: FIALOVÁ, Ludmila et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. s. 49-59.

⁹³ HAMPLOVÁ, Dana. Postoje k manželství a rodičovství. In: FIALOVÁ, Ludmila et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. s. 68-88.

⁹⁴ STAŠOVÁ, Leona. Postoje středoškolské mládeže k instituci rodiny. In: ŠVEJDA, Gabriel ed. *Sborník příspěvků z 6. konference České asociace pedagogického výzkumu*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. s. 193-198.

⁹⁵ ŠVIHELOVÁ, Dagmar. Manželstvo a mimomanželská sexualita očami mladých lidí. In: MITLÖHNER, Miroslav ed. *10. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2002. s. 29-32.

⁹⁶ JANIŠ, Kamil. Rodičovství očima středoškoláků. In: MITLÖHNER, Miroslav ed. *10. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2002. s. 29-32.

V rámci mladšího výzkumu téhož autora z roku 2004 uvedlo dokonce jen asi 8% dotázaných středoškoláků, že manželství nehodlá uzavřít nikdy.⁹⁷

⁹⁷ JANIŠ, Kamil. *Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. s. 20.

Závěr

Bakalářská práce se zabývá postojem středoškoláků k rodině jako životní hodnotě. Jejím cílem nejprve definovat související pojmy jako je rodina a její proměny v současném světě, hodnoty, způsob jejich zvnitřňování a vytváření vlastní hodnotové identity dospívajících, adolescence, dozrávání osobnosti a vlivy, které na ni působí. V práci jsou podrobněji rozebírány zejména vlivy jako působení rodiny, vrstevnické skupiny a médií. Tato témata jsou rozebírána v první části práce.

Primárním cílem práce však bylo ukázat místo rodiny a manželství jako hodnot v hodnotové orientaci českých středoškoláků. Na základě porovnání výsledků výzkumů vykonaných českými psychology a sociology bylo zjištěno, že rodina zaujímá v životě dospívající mládeže velmi důležité místo. Dá se říct, že v rámci všech výzkumů ji respondenti uváděli mezi hodnotami s nejvyšší preferencí. Výsledky starších i mladších výzkumů se v tomto ohledu shodovaly.

Co se týká porovnávání výzkumů, které se zabývaly zkoumáním místa rodiny v životních plánech středoškoláků, bylo zjištěno, že z hlediska dlouhodobých plánů a cílů považují dospívající založení vlastní rodiny za velmi důležitou hodnotu. Naopak co se týká cílů krátkodobých, byla hodnota rodiny uváděna jako poměrně málo preferovaná. To bylo způsobeno pravděpodobně tím, že středoškolská mládež je z hlediska krátkodobých výhledů zaměřena na úspěšné zakončení studia, což také výsledky srovnávaných výzkumů potvrzovaly. Díky výsledkům výzkumů, které se zabývaly zkoumáním vztahu adolescentů k jejich současným rodinám a které potvrdily jejich důležitost v současném životě mladých lidí, však nelze z faktu, že jsou dospívající svými preferencemi zaměřeni na dokončení vzdělávání, usoudit, že by pro ně rodina představovala nějakou nevýznamnou hodnotu. Právě naopak.

Naopak význam instituce manželství coby rodinné hodnoty je nutno označit za klesající. Stále menší procento mladých lidí považuje podle výsledků porovnávaných výzkumů instituci manželství za důležitou. Život ve stabilním partnerském vztahu je jimi oproti tomu velmi ceněn. Zdá se tedy, že mladí lidé považují společný partnerský život za významnou hodnotu, nikoli už jeho institucionální potvrzení. I přes tento postoj drtivá většina dospívajících snad ve všech porovnávaných výzkumech uvedla, že sama jednou hodlá manželství uzavřít. Instituce manželství je tedy stále považovaná za žádoucí, i když ne zcela nutnou hodnotou.

Zjištěné údaje mohou být podnětné v rámci výuky předmětů společenskovedního základu na středních školách, jako je Občanská výchova nebo Základy společenských věd. Jelikož se

podle zjištěných údajů jedná u mládeže o téma poněkud kontroverzní, zdá se vhodné, aby se o něm v rámci společenskovedních předmětů diskutovalo formou etické argumentace například v souvislosti s probíráním rodinného a manželského práva, psychologie a sociologie rodiny, ale také filosofie a etiky. Podobná diskuse se zdá vhodná, i co se týká instituce rodiny jako takové a její společenské funkce a funkce pro každého jedince.

Seznam použité literatury a on-line zdrojů

- BECK, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-32-6.
- BLÁHA, Inocenc Arnošt. *Ethika jako věda*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-023-3.
- BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5.
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-518-3.
- BUERMANN, Uwe. *Jak (pře)žít s médii*. Hranice: Fabula, 2009. ISBN 978-80-86600-58-1.
- CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2295-4.
- Československá psychologie. Praha: Academia, 2000. ISSN 0009-062X.
- Demografické charakteristiky*. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/7C0036A73F/\\$File/403105c2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/7C0036A73F/$File/403105c2.pdf)
- DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování. Vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4751-8.
- Eurobarometr ČR 2002. Závěrečná zpráva o názorech mládeže ČR ve věku 15-24 let na otázky mezinárodního výzkumu (1998-2002)*. [online]. Institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Praha, 2002. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: <http://www.vyzkummladez.cz/zpravy/1137849072.pdf>
- FIALOVÁ, Ludmila et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-87-7.
- FRIEDLANDEROVÁ, Hana, TUČEK, Milan a MEDIAN. *Češi na prahu nového tisíciletí*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-88-5.
- GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-035-3.

- GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-91-5.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- GRECMANOVÁ, Helena et al. *Obecná pedagogika II*. Olomouc: HANEX, 2003. ISBN 80-85783-24-X.
- JANIŠ, Kamil. *Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-246-1.
- JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2284-9.
- JENÍK, Zdeněk ed. *Člověk a česká společnost na prahu 21. století*. Opava: Open Education&Sciences, 1999. ISBN 80-901974-7-7.
- JIRÁK, Jan et al. *10 let v českých médiích*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-925-9.
- KRAUS, Blahoslav a kol. *Jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-738-2.
- KRAUS, Blahoslav et al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-125-1.
- KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra. et al. *Člověk-prostředí-výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MITLÖHNER, Miroslav ed. *10. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2002. ISBN 80-86559-12-2.
- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno...* Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-013-1.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-86429-87-8.

- NEŠPOR, Zdeněk. *Příliš slábi ve víře*. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-147-9.
- PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-861-1.
- POSPÍŠIL, Jiří, ROUBALOVÁ, Marcela. *Mládež a hodnoty 2007*. Olomouc: Paidagogos, 2008. ISBN 978-80-244-2142-1.
- POSPÍŠIL, Jiří, ROUBALOVÁ, Marcela eds. *Mládež a hodnoty 2008*. Olomouc: Hanex, 2009. ISBN 978-80-7409-027-1.
- POSPÍŠIL, Jiří, ROUBALOVÁ, Marcela eds. *Mládež a hodnoty 2010*. Olomouc: Hanex, 2010. ISBN 978-80-7409-035-6.
- PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea a ČADOVÁ Libuše. *Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů*. [online]. [cit. 2012-03-09]. Dostupné z: <http://www.paidagogos.net/issues/2006/1/1/article.html>
- PROKOP, Dieter. *Boj o média. Dějiny nového kritického myšlení o médiích*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0618-6.
- PRUDKÝ, Libor a kol. *Inventura hodnot*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1751-2.
- QUESNELL, Michel D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-1078-5.
- RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- RABUŠIC, Ladislav. HAMANOVÁ, Jana. *Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-2104-952-9.
- SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
- SAK, Petr. SAKOVÁ, Karolína. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.
- SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- Sňatečnost*. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>

ŠVEJDA, Gabriel. ed. *Sborník příspěvků z 6. konference České asociace pedagogického výzkumu*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. ISBN 80-7040-324-1.

THOMPSON, John B. *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0652-6.

TOFFLER, Alvin. *Šok z budoucnosti*. Praha: Práce, 1992. ISBN 80-208-0160-X.

Úhrnná rozvodovost v letech 1950-2010. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhrrna_rozvodovost_v letech_1950_2010

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

Živě narození podle rodinného stavu ženy v letech 1993-2010. [online]. Český statistický úřad. Poslední změna 19.1.2011. [cit. 23.3.2012]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/5D00370B4B/\\$File/40081101.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/5D00370B4B/$File/40081101.pdf)

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Martina Picmausová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Kadlec
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Chápání rodiny jako životní hodnoty u adolescentů
Název v angličtině:	Conception of Family as a Lifelong Value at Adolescents
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na hodnotu rodiny a manželství v hodnotové orientaci českých středoškoláků. Práce se zabývá chápáním důležitosti rodiny a manželství v životě dospívajících, v jejich plánech ohledně budoucnosti. Bylo zjištěno, že hodnota rodiny je pro dospívající českou mládež velmi důležitá.
Klíčová slova:	Adolescence, Rodina, Hodnotová orientace.
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis is aimed at the value of a family and marriage within the value scales of Czech secondary school students. The work deals with how the importance of a family and marriage is perceived by the students. It has been discovered that the importance of family for Czech adolescents is extremely high.
Klíčová slova v angličtině:	Adolescence, Family, Value setting.
Rozsah práce:	41 s. (asi 72 000 znaků)
Jazyk práce:	Čeština